

MARTIN
KRAGH

HISTORIENS
ÅTERKOMST

EUROPA OCH
VÄRLDSORDNINGENS
SAMMANBROTT

fri tanke

Innehåll

Inledning	7
1. Den europeiska konserten	15
2. Ödestimmen	45
3. Våldets imperium	79
4. En delad värld	117
5. Det förflutnas demoner	151
6. En era av ofred	185
Epilog.....	211
Författarens tack.....	216
Kartor.....	218
Noter.....	227
Register	271

Inledning

Sker det nu, så sker det inte i framtiden,
sker det inte i framtiden, så sker det nu;
sker det inte nu, kommer det i alla fall att ske.
Allt hänger på att man är redo.

William Shakespeare, *Hamlet*, akt 5, scen 2

EN BIT IN PÅ nittonhundratalets andra hälft upptäckte vetenskapssamfundet att en rabiesvåg hade spridit sig över Europa och nått den engelska kanalen. Nyheterna var alarmerande. Eftersom sjukdomen smittar via saliv kan ett enstaka bett orsaka en nästintill säker död för både djur och människor. Man konstaterade att farsoten spridits via vargar och rävar sedan mitten av fyrtiotalet. Ett par årtionden senare rapporterades hundratals fall i Västtyskland, Schweiz och Frankrike. Att viruset spridits västerut var inget sammanträffande. Det hade börjat när de vilda djuren i Östeuropas skogar, fångade i det andra världskrigets virvelstormar, sökt undkomma östfrontens slagfält. Långt efter att striderna upphört fortsatte de sin vandring västerut – ett rörelsemönster som de överförde till sin avkomma.¹

Det europeiska nittonhundratalet var en era präglad av krig och oöverträffade nivåer av våld. Två världskrig som följdes av ett kallt krig, men också konflikter över kolonier och inflytande globalt. Allt föreföll fram till nyligen avlägset. Efter kommunismens fall 1989–91 spirade framtidsoptimismen. De

totalitära skuggorna över Europa skingrades. Demokratien avancerade och de forna enpartistaterna i Central- och Östeuropa återvände från andra sidan den fallna järnridån. Globalisering och ekonomisk integration antogs i sin tur skapa nya nivåer av välstånd, främja fred och frihet, samt reducera riskerna för nya krig. Tidigare ideologiska motsättningar – mellan liberalism, fascism, kommunism och nationalism – tillhörde det förflutna.²

Krig, för många bedömare, var något otidsenligt. Framtidens konflikter skulle anta en annorlunda och mer bekväm form – kortvariga interventioner mot »terrorism«, eller »hybridkrig« på distans med drönare och cyberattacker. Optimister gjorde gällande att världen de senaste två århundradena blivit en fredligare plats.³ Men samhällen förtränger det förflutna på egen risk. Rysslands invasion av Ukraina den 24 februari 2022 resulterade i den största militära konflikten i Europa sedan 1945. Akademiska facktermer som annektering, avskräckning, säkerhetsgarantier och neutralitet återvände i samhällsdebatten. Bilder på skyttegravar, fortifikationer och stridsvagnskolonner. Flyktingströmmar och vittnesmål om brott mot de mänskliga rättigheterna på ockuperat territorium. Händelseförloppen framstod som såväl svårfattbara som *alltför* välbekanta på en och samma gång. För första gången på årtionden stod Europa inför en era av ofred. Angreppet på Ukraina innebar historiens återkomst: ett storskaligt markkrig kombinerat med en omfattande humanitär och ekonomisk kris.

Dagens situation erbjuder jämförelser med nittonhundratalets första hälft. Å ena sidan pågår stora maktskiften inom världspolitiken: då från Storbritannien och Frankrike till Tyskland och USA, nu från Europa och USA till Kina. Å andra sidan har världen att hantera ett antal svårlösta kriser: då två världskrig, spanska influensan, hyperinflation och den stora depressionen, nu finanskrisen 2008, covid-19-pandemin och

krigen i Ukraina och Mellanöstern. Snarare än att visa tecken på stabilisering har antalet mellanstatliga konflikter ökat. På den inhemska politikens område finns liknande paralleller. I mellankrigstiden blev länder som Tyskland, Italien och Spanien diktaturer. Demokratin som statsskick var hotad. De senaste tjugo åren har bevittnat en liknande renässans för autokrater, demagoger och antidemokratiska krafter världen över – en erinran om att samhällsordningen kan röra sig i olika riktningar, att den kan vinnas men också förloras. Efter 1989 års revolutioner i Central- och Östeuropa framstod den liberala demokratins seger som nästintill komplett. Föreställningen visade sig vara förhastad.⁴

Mänskligheten rör sig i vältrampade fotspår. Omfattande maktskiften globalt har aldrig karaktäriserats av förutsägbarhet och stabilitet. För människor med obegränsad vilja till prestige och inflytande har perioder av samhällskris alltid uppfattats som en möjlighet till avancemang. Rädsla och osäkerhet, konstaterade redan Platon, är en inkörsport till tyranni. Självutnämnda frälsare, som den grekiska filosofen noterade, tenderar förr eller senare att vända sig mot folket och bli despotiska.⁵ Rivalitet drev Europa in i artonhundratalets imperialism och lockade kontinenten in i det första världskriget. Krigsåren 1914 till 1945 var i sin tur exceptionella. Europa fastnade i en bottenlös spiral av våld och barbari. En palett av sammanlänkade faktorer bidrog till förloppet – nationalism och etnisk konflikt; bittra och oförenliga anspråk på etablerade gränsdragningar och territorium; ekonomiska kriser som fördjupade redan existerande samhällsmotsättningar. I flera länder samspelade kombinationen av ekonomisk instabilitet och auktoritära tendenser med rättsstatens och demokratins upplösning. Kontinentens traditionella makter skulle aldrig återhämta sig. Under det kalla krig som följde på det andra världskriget konkurrerade

Sovjetunionen och USA till den grad att världen balanserade på gränsen till kärnvapenkrig.

Europa har sedan det kalla krigets slut på många sätt blivit en såväl fredligare som rikare plats än någonsin i historien. Den Europeiska unionen, EU, utvecklades efter det andra världskriget som en federation av självständiga stater enligt principen om att lämna nationella konflikter i det förflutnas källare. Men historien är ingen teater där ridån plötsligt dras ned. Rysslands aggression mot Ukraina, instabilitet från Kaukasus till Balkan, de kontinuerliga och mångfacetterade krigen i Mellanöstern – inte minst Hamas terrorattentat mot Israel den 7 oktober 2023, som följdes av en omfattande israelisk intervention på Gaza. Vad samtliga dessa frågor har gemensamt är att de har trådar som sträcker sig långt tillbaka i tiden. De kan enbart förstås i det förflutnas ljus. Samtidigt har Europa andra, mer svårbedömda risker, att hantera: ett allt starkare och mer auktoritärt Kina inställt på att utvidga sitt inflytande internationellt, och som därigenom hamnat på kollisionskurs med USA; samt globala frågor, som klimatförändringar, fattigdom och migration, som mot bakgrund av världsomspännande instabilitet blir svårare att hantera gemensamt. Efter mer än fyra årtionden av stärkta ömsesidiga beroenden har mänskligheten återupptäckt betydelsen av stater, gränser, militär makt, allianser och geografi.

*

Föreliggande bok är ett försök att överbrygga dåtiden och nuet, att peka på lärdomar, möjligheter och erfarenheter. Politik är en av de få och ovanliga mänskliga aktiviteter som över årtusendena förändrats enbart lite. Oaktat förändringar i dess yttre former och omständigheter har dess grundläggande syfte

förblivit remarkabelt stabilt: en strid om makt, såväl inom länder som i de internationella relationerna. Därmed är det också möjligt att studera och lära av det förflutna. Författaren har avgränsat sig kronologiskt till tiden från den franska revolutionen och Napoleonkrigens slut 1815 till idag. I fokus står europeisk historia, med särskild hänsyn till de centrala politiska, ekonomiska och säkerhetspolitiska förloppen i sitt globala sammanhang. Ansatsen är jämförande, och syftar till att belysa såväl likheter som skillnader mellan olika platser och tidpunkter.

Fyra observationer löper som en röd tråd genom boken. För det första, att de olika internationella ramverken för staters rättsliga och politiska samverkan har kommit och gått. Krig och konflikter har raserat etablerade ordningar och vid olika tidpunkter har mäktiga stater också sökt bygga eller rekonstruera nya ordningar. Det skedde vid den så kallade Wienkongressen 1815, sedan 1919 och 1945, efter de två världskrigen, samt 1989–91, efter det kalla krigets slut. Vid samtliga dessa tillfällen, i syfte att stärka sina positioner eller minska riskerna för förnyade konflikter, har stater samlat sig och förhandlat i syfte att åstadkomma ett minimum av stabilitet, om inte fredlig samverkan. För det andra har dessa ordningar tenderat att följa på stora maktskiften, där vissa stater framstår som vinnare och andra som förlorare. Bokens avslutande kapitel diskuterar på vilka sätt världen återigen rör sig mot ett sådant maktskifte, och vad det i sådana fall kan innebära.⁶

Det förflutna erbjuder värdefulla perspektiv, men likt ett kalejdoskop måste det skakas om för att nya, eller möjligtvis bortglömda, nyanser ska kunna urskiljas. Gränser och staket som fördelar världen i olika stater eller block kan förefalla outplånliga, nästintill evigt bestående. Men i ett längre tidsperspektiv blir linjerna mer suddiga. De senaste tvåhundra åren

har stater uppstått och försvunnit, vuxit och krympt; otaliga gränser och maktkonstellationer har skiftat. Inte heller är fenomen som staters inflytande och ställning någonsin konstanta. Etablerade ordningar och deras institutionella ramverk har alltid stått under tryck. I en tid präglad av ökad instabilitet internationellt finns det därför också en tredje lärdom som genomsyrar denna bok: att ledande makter inte sällan begår sina allra största misstag i olika förhastade försök att undvika en hotande nedgång. Och de kommer med detta ironiskt nog att accelerera just den utveckling som man trodde sig bromsa eller hejda.

Europas forna imperier må ha lämnat scenen, men deras arv fortsätter att påverka nuet. Frankrike, Storbritannien och andra forna kolonialmakter – vars inflytande en gång i tiden omfattade en tredjedel av jordens befolkning – formade under århundraden världen efter sina egna viljor och ambitioner. De utkämpade krig om dominans och inflytande sinsemellan, men också mot andra folk, på andra platser. Den europeiska kontinenten var under föregående sekel i sin tur skådeplatsen för några av världshistoriens värsta sammandrabbningar – från Irland och Iberiska halvön i väst, till Kaukasus och Turkiet i öst. Krigshandlingar, deportationer och andra former av politiskt våld omformade gränser och befolkningar. Städer, infrastruktur och institutioner uppfördes och raserades för nationen, utopier och imperium. Europa var våldets epicentrum, och europeiska makter utövade i sin tur ett liknande våld över andra delar av världen. I processen skapades nationella identiteter, säkerhetspolitiska realiteter och mentaliteter som visat sig vara långlivade.

Samtidens presentism är stark. Men det förflutnas arv låter sig lösgöras endast gradvis. Nationalstater med centraliserad administration och byråkrati. Territorium och gränser. Streck

på kartor som förenar eller separerar människor. Handelsflöden och fördelningen av resurser. Gemensamma traditioner, kulturer och språk. Alla dessa faktorer påverkar ofrånkomligen nuet. En fjärde och sista observation är sålunda att människors identiteter och minnen ofrånkomligen färgas av det förflutna – hur man orienterar sig i världen, vad som utgör en källa till stolthet respektive skam, glädje respektive rädsla, hur man dömer sig själv respektive andra. Om dessa saker finns det som regel inte en enskild uppfattning utan flera, såväl inom som mellan nationer. Oliktartade värderingar och perspektiv kan i sin tur vara svåra att överbrygga, och de kan utgöra en källa till konflikt eller polarisering mellan grupper. Inte minst om de görs till ovillkorlig utgångspunkt för en stats förda politik. Dragna till sin spets kan klyftorna som skapas föranleda nya barriärer och konflikter, i värsta fall etnisk rensning eller deportationer av hela folkgrupper. Europeiska stater blev under arton- och nittonhundratalet pionjärer i dylika praktiker.

Djupt rotade beteendemönster tenderar att upprepas. Tiden gör sina krusprång. Mäktiga ledare, obegränsade i sin maktutövning, har genom mänsklighetens historia tenderat att odla omotiverade känslor av offer- och martyrskap. Med all sin destruktiva kraft har förvridna bilder av det förflutna tillåtit vägledda beslut i nuet. Precis som självkännedom i perioder av kris är en rustning kan oförsonlig besatthet över det förflutna utgöra ett recept för blind konfrontation. Hat är demagogens elixir, likt en instabil kemisk sammansättning kan det explodera. Glömska och förnekelse är de säkraste garanterna för att det förflutnas misstag och övergrepp ska upprepas. Ett öppensinnat och ärligt förhållningssätt till historien är sålunda värdefullt på mer än ett sätt: för att utveckla empati och förståelse för »den andra sidan«, för att reflektera över betydelsen av ovisshet, slump och oförutsedda konsekvenser, samt för att förstå hur

etablerade strukturer och institutioner uppstått, och varför de tenderar att vara såväl uthålliga som svårföränderliga.

Det finns perioder vars signatur är stabilitet, när gränser och ordningar förefaller orubbliga. Och det finns perioder präglade av oförutsägbarhet och rörelse, inte olik den nuvarande, när färdriktningen framstår som mer osäker och svårtydbar. Det förflutna erbjuder en möjlighet att förstå de djupare och mer trögrörliga samhällsprocesser som i en era präglad av snabba politiska, ekonomiska och tekniska förändringar är lätta att underskatta. Inte minst riskerar ett ensidigt fokus på nuet att distrahera från de sidor av människans natur som inte förändras. Härskare som genom historien sökt etablera imperium med illusionen att makt är rätt har samtliga misslyckats i sina ambitioner. De har gått till historien inte som befriare, utan som despoter och krigsförbrytare. Det mänskliga tillstånd som av forngrekerna benämndes *hubris* följs ofrånkomligen av kris och nederlag. Därmed finns det alltid även hopp, en insikt om att samhällen och ordningar som raseras också kan återuppbyggas. Författaren har sökt närma sig denna problematik med en öppenhet för olika perspektiv och synsätt, en medvetenhet om att ingen historieskrivning någonsin kan sägas utgöra det »sista ordet«; i bästa fall kan den stimulera till nya frågor, och utgöra grund för ytterligare dialog.

Den europeiska konserten

Och jag ser den högsta bedrift äga rum,
och mitt folk kommer att bära vittnesmål,
när en förbistrad del av världen
ännu en gång försonas och omsluter sig
och omfamnar en skingrad mänsklighet
i ett förbund av välsinnade bröder!

Ludwig van Beethoven,
Der glorreiche Augenblick (1814)¹

LUDWIG VAN BEETHOVENS kantat, *Der glorreiche Augenblick* (»Det ärorika ögonblicket«), hör inte till kompositörens mest välkända eller spelade. Dess urpremiär, den 29 november 1814, rapporterades emellertid ha gjort ett starkt emotionellt intryck på publiken. »Den vörnadsfulla återhållsamheten av alla högljudda applåder«, skulle Beethovens personliga sekreterare nedteckna i en reflektion, »gav det hela karaktären av en stor kyrklig högtid. Alla föreföll känna att ett sådant ögonblick aldrig skulle komma tillbaka i deras liv.«² Kantaten var avsedd som en hommage till ett unikt statsceremoniellt tillfälle, Wienkongressens öppnande den 1 november samma år. Efter ett kvartssekel av kontinentalt krig och samhällsupplösning skulle den europeiska freden återetableras. Bland åhörarna i den habsburgska huvudstaden fanns några av kongressens

politiska högdjur, som den österrikiske statskanslern Klemens von Metternich, den ryska tsaren Alexander I, och Preussens kung Fredrik Vilhelm III. I en passage lät Beethoven en av sina röster ge uttryck åt känslan av optimism i luften: »Mitt hjärta bultar! Min tunga stammar! Jag är Europa – inte längre en stad.«³ Kongressens samlande knöts till en förhoppning om kommande stabilitet och lugn, skapandet av en mer förutsägbart europeisk ordning.

Målsättningen var en förnyad säkerhetsarkitektur, ett förbund av stater som senare kom att benämnas den europeiska konserten. Någoting liknande den oro som följt den franska revolutionen 1789 skulle inte upprepas. Revolutionens initiala krav på demokrati, rättsstatlighet och politisk representation hade övergått i utbredd terror och förföljelser. Frankrikes kung, Ludvig XVI, hade tillsammans med drottning Marie Antoinette giljotinerats 1793, följt av general Napoleon Bonapartes statskupp sex år senare. Överallt där hans arméer dragit fram hade gränser och territorier omfördelats, existerande politiska styren omkullkastats, och nya satellitstater etablerats. Det heliga romerska riket av tysk nation, vars rötter gick tillbaka till Karl den stores kröning som kejsare år 800, upplöstes 1806. Därpå föll styrena i Preussen och Österrike, och ett handelskrig mellan Frankrike och Storbritannien skakade hela kontinenten. Under förevändning att sprida den franska revolutionens moderniserande ideal eftersträvade Napoleon I europeisk hegemoni. »Kejsarens medel att bringa Europa i träl-dom var djärvhet i krig och list i fred«, konstaterade den inflytelserika och aristokratiska författaren Germaine de Staël. »Ingen människa kan ta ett steg, eller uttrycka en vilja, utan Napoleon. Inte bara friheten, utan också den fria viljan, förefaller ha förvisats från jorden.«⁴

Wienkongressen öppnade ett nytt kapitel i europeisk historia. Fyrmaktsalliansen som besegrat den franska kejsaren –

Österrike, Preussen, Storbritannien och Ryssland – återetablerade kontrollen över europeiskt territorium. Tidigare politiska ordningar, troner och hierarkier rekonstruerades. Att förhindra en destabilisering av hela kontinentens välstånd och säkerhet, menade dess deltagare, utgjorde ett gemensamt intresse, och förbundet förblev ett ramverk för konfliktmedling och hantering av ömsesidigt upplevda hot, som revolution, storkrig och nationella resningar. Kongressen var ett diplomatiskt genombrott. En möjlighet att ena en kontinent plågad och söndersliten av krig.⁵ Att mildra och hantera redan uppblossade konflikter ansågs otillräckligt. Förebyggande åtgärder, baserade på principer om kollektiv säkerhet, handlade om att förhindra krig från att överhuvudtaget uppstå. Instrumenten för detta, argumenterade det brittiska sändebudet Robert Stewart, mer känd som viscount Castlereagh, var den europeiska konserten, nyckeln till »nationernas välstånd och upprätthållandet av Europas fred.«⁶

Utmaningen var formidabel. Förbundet, i motsats till vad som senare hävdats inom delar av historieskrivningen, utgjorde ett försök att överskrida tidigare epokers maktbalans.⁷ Begreppet har beskrivits på olika sätt men maktbalanser föreställades ursprungligen i termer av en enkel vågskål, där en »jämvikt« uppstår genom att vikter adderas eller subtraheras från två skålar sammanlänkade av en vågbalk. Tillämpad på utrikespolitikens område var tanken att freden bevaras genom att en »vikt« adderas eller subtraheras från två rivaliserande allianser tills det att den önskvärda balansen uppnåtts. Balansmetaforen hade lånats från mekanikens lagar och populariserades redan under sjuttonhundratalet – däribland genom det ekonomiska begreppet »handelsbalans«. Implikationen av ett utrikespolitiskt balanstänkande var att stater kunde byta sida i en konflikt, att ingångna avtal och allianser vid behov kunde

offras på jämviktens altare. Den europeiska konsertens arkitekter förutsatte att traditionella maktfrågor, såsom kolonier och intressesfärer, skulle förbli permanenta inslag i det internationella systemet. Krig hade inte heller förbjudits. Dess potentiellt skadliga effekter skulle emellertid begränsas. Denna ambition kunde åstadkommas genom en ordning mellan jämbördiga stater, samarbete inte konkurrens.⁸ Det var en milstolpe inom världspolitiken, principen att mellanstatliga relationer kunde vägledas av diplomati och *raison d'état*, att systemets centrala aktör är staten, snarare än monarken med alla sina nycker.

Wienkongressen hade en lång förhistoria. Den romerska freden, *pax romana*, hade varat från kejsar Augustus till Marcus Aurelius, som dog år 180. Imperietraditionen hade sedermera bevarats av den kristna kyrkan, och överlevde såväl det romerska rikets delning år 395 som det bysantinska rikets fall 1453 och reformationen på femtonhundratalet. Den westfaliska freden 1648, Europas första allmänna fredskongress, avslutade det trettioåriga kriget och introducerade principen om suveräna stater som gemensamt upprätthåller säkerheten.⁹ Flera ömsesidiga sårbarheter kunde mot denna bakgrund också identifieras. Alldeles för kraftiga pendelsvängningar, vare sig de skedde inom utrikespolitiken eller i enskilda länders interna angelägenheter, hotade stabiliteten. »Ett av krigets kännetecken«, noterade Metternich i ett brev 1821, »är att lagar, när kriget väl utbrutit, inte längre upprätthålls genom människans vilja utan genom omständigheternas kraft. Ett annat är att slumpens omständigheter görs till orsak. Även om man kan förstå sin utgångspunkt kan detsamma inte sägas om ens slutmål.«¹⁰ Fred, enligt detta tänkande, upprätthölls genom att samtliga troner erkände varandras ömsesidiga legitimitet. »Enbart på denna grund«, resonerade den franska diplomaten Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord i november 1831, »kan världsfreden,

bekräftelsen av liberala idéer och civilisationens framåtskridande, uppnås.«¹¹

Ordningen var inte ovillkorlig. Vissa hierarkier kvarstod. Stater delades implicit in i två kategorier: de var antingen »stormakter« med rätt att avgöra frågor om krig, eller »småstater« som kunde tillåtas uppstå, omfördelas eller upplösas, allt beroende på omständigheter och stormakters preferenser. I syfte att skapa en *cordon sanitaire* mot Frankrike, ett bälte av »buffertstater«, hade kongressen skapat Kungariket förenade Nederländerna, som också inbegrep dagens Belgien och Luxemburg, och etablerat Schweiz som en utrikespolitiskt neutral stat. Därtill hade Ryssland tillåtit behålla Finland. Som kompensation för förlusten av sin östra rikshalva tillfogades Sverige Norge från Danmark, liksom Danmark fått behålla jätteområdet Grönland.¹² De självutnämnda stormakternas bord, som vid alla tidpunkter genom historien, var trångt. Osmanska riket, sin storlek till trots, var nästintill helt utestängt. Sverige, som deltagit diplomatiskt och militärt i alliansen mot den franska kejsaren, tillhörde aldrig kongressens innersta krets, samtidigt som Frankrike – efter monarkins restauration i form av kung Ludvig XVIII – tilläts delta. I denna ordning var gränsdragningar varken okränkbara eller permanenta. Det avgörande var att de åstadkoms genom överenskommelser och förhandlingar, snarare än vapenskrummel och krigföring.¹³

Uppgörelsen följde på en omfattande global omställning. Napoleonkrigen hade utspelat sig inom ramarna för ett vidare världskrig: Nordamerika hade avvisat brittiskt styre i det amerikanska frihetskriget, 1775–83, och förklarat krig mot britererna 1812 som i sin tur slog sönder Frankrikes herravälde i Kanada och Indien; Spanien och Portugal förlorade merparten av sina syd- och centralamerikanska besittningar. Hårda intressen, inte upphöjda ideal, dikterade i sista instans huruvida andra staters

suveränitet respekterades eller underordnades andra mer trängande angelägenheter. Inte heller fastställdes Wienkongressens format i traktat. Det förelåg ingen överenskommelse mellan deltagarna om vad kommande kongresser syftade till, enbart att de skulle äga rum. Europas autokrater var enväldshärskare. Deras positioner sanktionerades av gudomlig makt. Detta var källan till deras legitimitet, i relation till sina undersåtar och andra autokrater i det europeiska systemet av monarkier. Mer institutionaliserade former av mellanstatliga samverkansformer, av det slag som skulle uppstå under nittonhundratalet, var vid denna tidpunkt uteslutet.¹⁴

Tre länder, Preussen, Österrike och Ryssland, slöt därvid ett separat solidaritetsförbund känt som den heliga alliansen. Liksom den mer allmänt hållna europeiska konserten handlade det om att upprätthålla stabilitet på kontinenten, såväl internt (att förhindra politiska reformkrav från att hota ländernas konstitutionella ordningar) som externt (att förhindra drastiska förändringar av etablerade gränser). För alliansens tre signatärer, kejsare Frans I av Österrike, Fredrik Vilhelm III och tsar Alexander I, var målen intimt sammanlänkade. Krav på liberala reformer frammanade i deras sinnen inte bilder av livfulla parlament och debatterande församlingar så mycket som pöbelvälde och oreda; demokrati i bemärkelsen folkstyre förstods som en pejorativ term, en källa till instabilitet. I enlighet med den heliga alliansens avtalstext, författad på den ryska tsarens initiativ, förband sig undertecknarna att styra sina riken i enlighet med Guds budord och föreskrifterna »kärlek, sanning och fred».¹⁵ För liberala åskådare, som närt förhoppningar om ett uppbrott med de traditionella monarkiernas styrelseskick, var separatavtalet en besvikelse. »Mänskligheten«, skrev de Staël till den svenska kronprinsen Karl Johan, född Jean-Baptiste Bernadotte, »står i nuläget långt ifrån friheten. Den fallerade